

Цілуйко К. К.

XXII з'їзд КПРС і завдання радянського мовознавства

Історичний XXII з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу прийняв першу в світі конкретну і всебічно обгрунтовану програму побудови комунізму. Одноставно схвалена партією і народом програма переходу від соціалізму до комунізму одночасно визначила і конкретні завдання, що стоять перед працівниками усіх провідних галузей народного господарства, науки і культури в загальній справі комуністичного будівництва.

Нова Програма КПРС відкрила грандіозні перспективи розвитку радянської науки. Вона закликає радянських учених всебічно розвивати і поглиблювати наукові дослідження, постійно поєднувати теоретичні досягнення науки з практикою комуністичного будівництва, зайняти провідні позиції в світовій науці в усіх основних її напрямках, систематично посилювати боротьбу проти буржуазної ідеології, соціал-реформізму, сучасного ревізіонізму і догматизму.

Почесні і відповідальні завдання поклали рішення XXII з'їзду партії на суспільні науки. Вони, як наукова основа керівництва розвитком суспільства, покликані невтомно вивчати і теоретично узагальнювати практику комуністичного будівництва, наполегливо досліджувати основні закономірності економічного, політичного і культурного розвитку соціалізму і переростання його в комунізм, глибоко розробляти проблеми комуністичного виховання.

У колі суспільних наук особливі завдання стоять перед наукою про мову, суспільна роль якої, філософське значення і важливість для практики будівництва комунізму визначаються тим, що своїм безпосереднім об'єктом дослідження мовознавство має таке суспільне явище як мова. Дослідження мови як суспільного явища, вивчення закономірностей її розвитку в різних суспільних формаціях, виявлення тенденцій її розвитку в комуністичному суспільстві ставлять науку про мову в розряд тих галузей наук, які становлять собою ²⁵||²⁶ могутній фактор сучасного суспільного розвитку. Адже мова є основний засіб спілкування людей в усіх сферах їх життя і діяльності.

XX і XXI з'їзди КПРС поставили і розв'язали важливі теоретичні і політичні проблеми переходу до комунізму; вони визначили прискорення темпів комуністичного будівництва, розвитку народного господарства, науки і культури. Вказівки XX з'їзду партії на необхідність підвищення якості наукових досліджень і наближення їх до практики соціалістичного будівництва визначили бурхливий розвиток і науки про мову.

Після XX з'їзду КПРС, усього за п'ять років, у відповідь на вимогу розширення теоретичних досліджень на базі залучення нових архівних, історико-документальних матеріалів, мовознавство на Україні збагатилося в усіх своїх розгалуженнях великою кількістю праць, багато з яких становить істотний внесок у науку про мову. У багатьох з цих праць ставляться важливі

методологічні питання, охоплена більш широка мовознавча проблематика, значно всебічніше враховуються запити мовної практики республіки.

Тільки мовознавці Академії наук УРСР з 1956 по 1961 рік видали біля ста праць (монографій, посібників, словників, розвідок) загальним обсягом до 800 друкованих аркушів. Тільки їх публікації в періодичній пресі становлять коло 500 друкованих аркушів. Серед цих праць науковою громадськістю особливо відзначені такі, як «Питання розвитку національних мов у період переходу від соціалізму до комунізму», «Питання походження української мови», «Нариси з загального мовознавства», «Курс історії української літературної мови», тт. 1 і 2, «Нариси словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст.», «Питання історичного синтаксису української мови», «Мова, творів Олександра Довженка», «Слов'янське мовознавство», тт. 1–3, «Правила видання пам'яток української мови», «Нове в українському правописі», «Дослідження з українського мовознавства в Українській РСР за сорок років» та багато інших; «Словник власних імен людей», «Лексикон Памви Беринди», «Словник лінгвістичної термінології», «Російсько-український технічний словник», понад п'ятнадцять галузевих російсько-українських термінологічних словників (фізичний, хімічний, геологічний, гірничий та ін.), «Українсько-російський словник», тт. II–IV та ін. Слід відзначити, що до Видавництва АН УРСР уже здані «Українсько-російський словник», тт. V–VI (завершення), «Словник мови творів Т. Г. Шевченка», «Словник української мови», т. I, «Етимологічний словник української мови», вип. 1, та ряд інших праць.

За це ж п'ятиріччя немалий внесок у науку про мову зробили вчені-мовознавці університетів і педагогічних інститутів. Необхідно спеціально наголосити, що поряд з підготовкою підручників і посібників, мовознавці вузів видали чимало і теоретичних праць з різних ²⁶ | ²⁷ галузей мовознавства. Серед них особливу увагу привертають такі, як «Історична морфологія української мови», «Нариси з історичного синтаксису української мови», «Вчення про словотвір», «Історична граматики української мови», «Нариси з історії української літературної мови», «Стилістичні явища в українській мові», «Курс сучасної української літературної мови», «Прийменники», «Складнопідрядні речення в сучасній українській мові», «Порівняльні конструкції в світлі граматики», «Нариси історії української лексикографії», «Нарис історії української граматичної термінології», «Лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVIII ст.», «Полтавські говори», «Діалект і літературна мова», «Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області», тт. 1 і 2, «Порівняльна граматики української і російської мов», «Очерки по сравнительной грамматике восточнославянских языков» і багато інших. Справа тут, звичайно, не в перерахуванні праць, чого немає ніякої можливості зробити в обмеженій розміром статті. Основним тут є те, що мовознавці республіки почали інтенсивно вести науково-дослідну роботу з найрізноманітніших ділянок мовознавства, чого не було, та й не могло бути раніш.

Необмежене панування в науці про мову т. з. “нового вчення про мову” М. Я. Марра аж до 1950 року, тобто до лінгвістичної дискусії, підривало

можливості успішного розвитку радянського мовознавства. Вульгарно-соціологічне вчення Марра завдало найбільшої шкоди саме тим, що з нього випливало нехтування бази науки про мову – самої мови. Це різко негативно позначилося як на підготовці мовознавчих кадрів, так і на результатах теоретичних досліджень у галузі науки про мову.

Лінгвістична дискусія 1950 року викрила теоретичну безплідність і методологічну неспроможність “нового вчення про мову”. Проте після дискусії про мову в науці запанував насаджений Сталіним теоретичний догматизм, який скував творчу розробку найбільш актуальних проблем мовознавства. У своєму виступі під час дискусії Сталін висловив багато неправильних тверджень і теоретично хибних положень, що в період культу особи поширювалися як незаперечні постулати, як нове одкровення. В умовах культу особи Сталіна, коли кожне його слово фетишизувалося, найбільша, мабуть, увага мовознавців приділялася безплідному коментуванню цього виступу, а не новим дослідженням у галузі мови.

Отже, за тих умов, коли Марр ототожнював мовний процес з процесом суспільним, тим самим нехтуючи власне мову, яка і є предметом і об'єктом науки про мову, а Сталін фактично відривав розвиток мови від суспільства, наділяючи її міфічними властивостями саморозвитку, важко було сподіватися на нормальний, а тим більш успішний розвиток мовознавства, бо воно з одного тупика потрапляло в інший. Правда, цілковитого застою не було і не могло бути, бо потреби культурного розвитку країни (початкової, середньої і вищої школи, науки, преси, радіо, кіно, телебачення, театру та ін.) спонукали мовознавців до шукання шляхів і засобів їх задоволення, що живило і саму науку про мову, але все ж було ²⁷||²⁸ втрачено багато сил і років, які могли б значно плідніше позначитися на дальшому розвитку радянського мовознавства. Робота в цій галузі велась, але велась вона однобічно, без творчого зльоту, а значить і без сподіваних наслідків.

Отже, лінгвістична дискусія 1950 року принесла велику користь тільки тим, що в усіх сферах мовознавчої діяльності було знешкоджено згубний вплив вульгарно-соціологічної теорії Марра, але участь у дискусії Сталіна перетворила цей здобуток на шкоду розробці основних соціологічних проблем мовознавства, по яких радянське мовознавство за своєю суттю не може не посідати провідних позицій у світовій науці, закрила шлях творчим дерзанням і багатим перспективам.

У цих умовах є показовим той факт, що до XX з'їзду КПРС який викрив і засудив культ особи Сталіна, наукова діяльність мовознавців республіки не позначається відчутними наслідками. За всі післявоєнні роки дуже мало вийшло праць теоретичного характеру, вузькою була їх тематика.

Своєрідним показником зростання творчої активності українських мовознавців після XX з'їзду КПРС була їх успішна участь у IV Міжнародному з'їзді славистів, який відбувся 1958 року у Москві. У з'їзді взяли участь понад 70 українських мовознавців, з яких майже половина виступила з доповідями,

повідомленнями або взяла участь в обговоренні доповідей. На з'їзді дістала абсолютно позитивну оцінку і наукова продукція українських мовознавців.

Але значення рішень XX з'їзду КПРС для розвитку радянського мовознавства цим не обмежується. З ініціативи ЦК КП України в 1958 році була скликана республіканська нарада з питань розвитку гуманітарних наук, на якій була створена і секція мовознавства. На секції мовознавства вперше в історії науки про мову мовознавці республіки організовано переглянули пройдений науковий шлях і намітили основні напрями розвитку мовознавства в Українській РСР на 1959–1965 рр. Так було складено перспективний план роботи в галузі мовознавства, що охоплював чотири провідні на той час проблеми:

1. Закономірності утворення та розвитку літературних мов у зв'язку з історичним розвитком загальнонародних мов і місцевих діалектів.
2. Порівняльно-історичне вивчення сімей і груп мов.
3. Описова та історична лексикологія, семасіологія і загальна теорія лексикографії.
4. Питання фонетичної і граматичної будови сучасної української літературної мови, українських говорів та інших мов.

Секція рекомендувала: вважати першочерговим завданням мовознавців України значне розширення і поглиблення наукових досліджень з теоретичних проблем у всіх ділянках мовознавства, зміцнення зв'язку наукових досліджень із завданням культурного будівництва в країні, посилення боротьби проти ревізійністських та інших реакційних буржуазних теорій в галузі мовознавства. ²⁸||²⁹ Одночасно секція мовознавства визнала найбільш важливим і невідкладним розв'язання в наступні роки таких питань:

1. У галузі загального мовознавства: мова і суспільство; мова і мислення; методологія мовознавчих досліджень; основні питання мовної структури.
2. У галузі українського мовознавства, вивчення фонетичної і граматичної будови сучасної української літературної мови; питання культури української мови; розробка питань історії української літературної мови; вивчення мови письменників; видання пам'яток української мови; складання Діалектологічного атласа України та регіональних атласів; укладання обласних словників, вивчення української ономастики, зокрема топонімії; створення історичної, етимологічного, тлумачного, орфографічного та інших словників української мови; історія українського мовознавства.
3. У галузі російського мовознавства: дослідження з граматики російської мови; дослідження російських говорів на Україні; російсько-українські мовні зв'язки.
4. У галузі слов'янського мовознавства: створення порівняльної граматики слов'янських мов; дослідження акцентологічної системи слов'янських мов; розробка питань порівняльно-історичного мовознавства; балтослов'янські мовні зв'язки.

5. У галузі індоєвропейського мовознавства: генезис індоєвропейського вокалізму; дослідження античних мов; дослідження структурних рис германських мов, спільних з слов'янськими і відмінних від інших індоєвропейських.

6. Виготовлення посібників і підручників та програм з мовознавчих дисциплін для вищої та середньої школи.

Для реалізації цих завдань були визначені конкретні теми. З метою опрацювання провідної тематики і обміну досвідом була створена Координаційна комісія з мовознавства. Слід визнати, що, незважаючи на істотні недоліки, Перспективний план науково-дослідної роботи з мовознавства на семирічку сприяв більш правильному орієнтуванню мовознавців у напрямках роботи, у доборі актуальної тематики, а також співробітництву в розробці окремих тем колективними зусиллями. Слід відзначити і те, що хоч далеко не все, але багато чого з передбаченого перспективним планом з мовознавства виконано або виконується. І коли мовознавство на Україні позначається після ХХ з'їзду КПРС певними успіхами, то цьому значною мірою сприяла і республіканська нарада з питань розвитку гуманітарних наук.

Учені України продовжували роботу над вивченням сучасної української мови, питань культури мови, лінгвістичним аналізом української літературної мови, історією української мови, експериментальним дослідженням фонемного складу української мови, порівняльно-історичним вивченням слов'янських мов, питань лексикології, діалектології, топоніміки, загального та романо-германського мовознавства. Особливу увагу мовознавці приділяли питанням розвитку української мови в період побудови комуністичного суспільства, її взаємозв'язкам з російською мовою та мовами ін ²⁹ | ³⁰ ших соціалістичних націй. Велась науково-організаційна робота по відновленню на Україні орієнталістики (вивчення тюркських та інших мов). Після ХХ з'їзду КПРС поглибилась і розширилася науково-дослідна робота з мовознавства, збагатилась його наукова проблематика, підвищився ідейно-теоретичний рівень праць, більш чітко окреслилася наукова, теоретична і практична робота в цій галузі науки.

Ці успіхи радянського мовознавства можливі були тільки в умовах ліквідації культу особи і його наслідків в усіх сферах суспільного життя, рішуче і сміливо здійснених ХХ і ХХІ з'їздами партії.

Рішення ХХІІ з'їзду КПРС про завдання партії в галузі національних стосунків, ідеології, виховання, освіти, науки і культури спрямовують розвиток радянського мовознавства, визначають напрями і зміст наукових досліджень з мовознавства на найближче двадцятиріччя.

Теоретично-методологічні проблеми науки про мову в радянському мовознавстві, як і раніш, вимагають розробки питання про мову як суспільне явище і зв'язки розвитку мови з розвитком суспільства, питання зв'язку мови з мисленням і, нарешті, питання про природу мовної структури. Але питання полягає в тому, що всі дослідження з цих галузей мовознавства повинні ще більшою мірою спрямовуватися на сучасність, на дійову участь науки про мову

в справі комуністичного будівництва. Успішне вирішення цих теоретико-методологічних проблем радянського мовознавства можливе тільки при врахуванні передбаченого Програмою курсу на дальший економічний і культурний розквіт радянських республік, ще тісніше і всебічне зближення націй в ході розгорнутого комуністичного будівництва, який забезпечує вільний розвиток мов народів СРСР, не допускаючи ніяких обмежень, привілеїв і примусу у вживанні тієї чи іншої мови. За цих умов висувається як перше чергове завдання розробка проблем розвитку закономірностей мов у період розгорнутого будівництва комунізму в нашій країні і вивчення питань взаємодії та взаємовпливів мов соціалістичних націй. З точки зору цього провідного завдання, що визначає зміст мовознавчих досліджень на найближчі десятиліття, виникає необхідність дальшого розвитку вже існуючих у науці про мову напрямів і відкриття нових, найбільш повно пов'язаних з практикою культурного будівництва країни. Проблема дальшого розвитку мов народів СРСР і соціалістичних країн в світлі завдань комуністичного будівництва вимагає посилення розробки питань науки про мову, що вже визначилися, але досі не вирішені, і пошуків перспективних досліджень, які впливають з рішень історичного XXII з'їзду КПРС. Отже, розробка проблем закономірностей розвитку національних мов в період розгорнутого будівництва комунізму і вивчення взаємодії та взаємовпливів мов соціалістичних націй не заперечує тих напрямів у мовознавстві, які вже визначилися, але вимагає спрямування наукових досліджень у цих ³⁰ | ³¹ прямих на сучасність, на забезпечення вирішення провідної мовознавчої проблеми нашої епохи. Це, звичайно, не простий процес, не автоматичний поворот, а глибока перебудова роботи вчених-мовознавців; все це є дальшим розвитком, а не запереченням того, що в мовознавстві вже усталилося. Сказане не означає, що вже існуючі напрями мовознавства не повинні удосконалюватися в змісті своїх досліджень, у їх розширенні, методиці їх здійснення. Так, наприклад, міжмовні зв'язки в СРСР передбачають розширення і поглиблення структурно-типологічного вивчення мов (питання взаємодії мов, їх порівняльно-типологічне вивчення і под.). Таке вивчення у своїй основі здійснюється вже прийнятими, перевіреними засобами і методами, але вимагає уточнення змісту самого дослідження. Якщо досі, наприклад, акцентувалася увага на мовній структурі, то тепер об'єктом дослідження більшою мірою повинна стати сама мова у всьому комплексі її функціонування і под.

З нових напрямів науки про мову особливо важливо на даному етапі розвитку мовознавства використати можливості структурного і прикладного мовознавства, що зрештою пов'язані і з проблемами кібернетики (математичне і статистичне вивчення мов, машинний переклад, методи структурного аналізу мови і под.). Правда, у цих галузях мовознавства не слід допускати механічного дублювання, копіювання того, що робиться в інших центрах СРСР, але пошуки треба вести систематично і наполегливо з тим, щоб усе раціональне можна було застосовувати в науці про мову. Це тим більш доцільно зробити у зв'язку з тим, що на Україні є солідна база для спільної роботи у даному напрямі спеціалістів різних галузей науки (мовознавців, математиків, кібернетиків та ін.). Необхідно

постійно дбати і про всебічне застосування техніки експериментальних досліджень в усіх галузях мовознавства.

Разом з цим вимагає удосконалення техніка і методика наукових досліджень з мовознавства, виникає абсолютна необхідність застосування техніки, експериментальних досліджень у всіх галузях мовознавства. За цих умов особливо невідкладним є утворення і забезпечення найновішими приладами, апаратурою кабінетів експериментальної фонетики університетів і педагогічних інститутів.

В світлі рішень XXII з'їзду партії об'єднане засідання Координаційної комісії з мовознавства і наукових рад з провідних проблем науки про мову, яке відбулося 27 і 28 квітня 1962 року, обговорило основні напрями дальшого розвитку мовознавства, наукову проблематику на найближчі роки і нові форми координації наукових досліджень в галузі мовознавства.

Об'єднане засідання визначило як провідні проблеми «Закономірності розвитку національних мов у зв'язку з розвитком соціалістичних націй», яка координується в масштабах Радянського Союзу, і «Закономірності розвитку національних літературних мов у зв'язку з історичним розвитком розмовних мов і діалектів», що координується в межах республіки.

Ці провідні проблеми практично стають стержневими двох ³¹||³² аспектів дослідження мови – історичного і сучасного. Вони покликані забезпечити всебічне вивчення мов в інтересах сучасності.

Для забезпечення розробки цих проблем створені наукові ради, які становлять собою науково-організаційні органи в галузі науки про мову на Україні.

До їх складу входять наукові працівники науково-дослідних установ, університетів, педагогічних інститутів, а також інші працівники в галузі мови.

В функції наукових рад з цих проблем входить аналіз сучасного стану наукових досліджень з проблем в СРСР і за рубежем, а також визначення перспектив і шляхів дальшого їх розвитку, розробка перспективних планів-завдань по проблемі, які передбачають перелік праць, доцільний розподіл праці між науковими установами різних відомств і дослідних організацій; аналіз і внесення пропозицій по планах роботи установ і організацій, які беруть участь у розробці проблеми, перевірка відповідності їх народно-господарським планам і перспективним планам розвитку науки, систематичне обговорення здійснення науково-дослідних праць з проблеми з прийняттям необхідних рекомендацій; щорічне підведення підсумків науково-дослідних робіт і визначення чергових завдань досліджень з проблеми; здійснення інформація установ і організацій, що беруть участь в роботі з проблеми, і зацікавлених органів про стан робіт і одержаних наслідків з проблеми, яка координується; узагальнення наслідків науково-дослідних робіт з проблеми і розробка рекомендацій по впровадженню їх у народне, господарство і культуру; розгляд спірних питань між науково-дослідними установами, вузами, конструкторськими організаціями і підприємствами, які можуть виникати в процесі проведення науково-

дослідних і дослідно-конструкторських робіт з проблеми; розгляд діяльності журналів, які висвітлюють питання проблеми і рекомендації до друку праць даної проблеми.

Великі права і обов'язки Наукової ради. Справа полягає тільки в їх дійовому використанні і виконанні.

З положень Програми партії про новий етап у розвитку національних і мовних стосунків у Радянському Союзі впливає і конкретний зміст наукових досліджень з проблеми «Закономірності розвитку національних мов у зв'язку з розвитком соціалістичних націй».

Розв'язання мовної проблеми в СРСР здійснюється на основі ленінської національної політики, забезпечення цілковитого рівноправ'я всіх народів і мов. В умовах всебічного зближення націй відбуваються складні процеси мовних взаємостосунків і взаємодії. Тому розробка проблеми вимагає пильного і всебічного спостереження над змінами в суспільних функціях і співвідношеннях різних мов народів СРСР, а також і інших соціалістичних націй.

З врахуванням цих особливостей розробки проблеми попередньо можна визначити таке коло питань, які вимагають першочергового розв'язання:

а) Російсько-українські мовні зв'язки радянського періоду; ³²||³³ Роль російської мови в розвитку української літературної мови; Проблема двомовності та її особливості на Україні; Закономірності взаємодії мов; Російська мова як мова міжнаціонального єднання народів СРСР; Міжнародне значення російської мови.

б) Спільний лексичний фонд в східнослов'янських мовах і перспективи впорядкування і зближення наукової та суспільно-політичної термінології; Шляхи утворення інтернаціонального фонду в мовах СРСР; Основні процеси становлення і розвитку східнослов'янських національних літературних мов; Принципи і засоби утворення термінології в сучасній українській літературній мові; Принципи складання порівняльних граматики східнослов'янських мов; Принципи складання зіставної граматики української мови і мов інших систем.

в) Основні питання взаємодії літературної мови, загальнонародної розмовної мови і діалектів в соціалістичному суспільстві;

Проблеми перспективної діалектології; Явища і процеси змішування діалектів; Розвиток живої української мови в різних сферах спілкування: побутовій, суспільній; Жаргони та професійні мови, їх соціальна та експресивно-стилістична функція в сучасній українській мові.

г) Найважливіші питання культури мови; Питання піднесення культури мови на основі вивчення закономірностей розвитку національної мови; Принципи складання стилістики української мови.

д) Розвиток сучасної української літературної мови після Великої Жовтневої соціалістичної революції (зміни в лексиці, фразеології, морфології, синтаксисі і стилістиці) в умовах розвитку радянського суспільства; Проблеми нормалізації сучасної української літературної мови; Проблеми статистичного,

а також експериментально-фонетичного дослідження мови (діалектної, літературної, професійної); Українсько-іншомовні перекладні словники (у тому числі і термінологічні) та ін.¹

Природно, у процесі реального планування розробки проблеми, яке необхідно здійснювати вже в 1962 році, набудуть уточнення як об'єкти наукового дослідження, так і їх позначення.

Конкретні завдання і зміст проблеми «Закономірності розвитку національних літературних мов у зв'язку з історичним розвитком розмовних мов і діалектів» визначається тим, що мова в її сучасному стані не може бути з'ясована і вивчена без дослідження історії її розвитку. Історичне вивчення мови є основою всіх аспектів мовознавчої роботи. Інша справа, що історичне вивчення мови також повинно бути спрямованим на сучасність, на висвітлення законів розвитку і функціонування мови в сучасних умовах.

Відповідно до цих завдань історичного вивчення мови необхідно зосередити увагу на розробці таких питань:

а) Марксистське вчення про мову як суспільне явище, закони її історичного розвитку: мова і мислення; мова як система і методи структурного аналізу мови; Закономірності взаємодії мов на різних етапах їх розвитку; Розвиток лінгвістичної думки і лінгвістичних теорій; Критика немарксистських концепцій у мовознавстві.

б) Розробка порівняльно-історичної фонетики і граматики східнослов'янських і слов'янських мов; Розробка порівняльно-історичної фонетики і граматики української та інших неспоріднених мов Радянського Союзу; Розробка порівняльно-історичної лексикології та етимології східнослов'янських і слов'янських мов; Розробка історичної лексикології української та інших неспоріднених мов Радянського Союзу: Проблеми мовних зв'язків слов'янських мов з неслов'янськими на різних етапах їх розвитку;

в) Розвиток української літературної мови в радянський час; Історія української літературної мови в її зв'язках з розвитком мови художньої літератури; Історія української народної розмовної мови та її діалектів; Розробка історичної граматики і фонетики української мови в її зв'язках з іншими східнослов'янськими мовами; Розробка історичної лексикології української мови в їх зв'язках з російською та білоруською мовами; Історичні російсько-українські мовні зв'язки; Історичні зв'язки української мови з слов'янськими і неслов'янськими мовами.

Важливим у розробці питань цієї проблеми є їх проекція на сучасність, а також на висвітлення зв'язків досліджуваної мови спорідненими і неспорідненими мовами як народів СРСР, так і зарубіжних.

З багатьох питань обох проблем дослідження вже ведуться (російсько-українські мовні зв'язки в радянський період; питання культури мови; питання взаємодії української мови з її діалектами; українсько-російський перекладний

---

¹ XXII съезд и задачи изучения закономерностей развития современных национальных языков Советского Союза, «Вопросы языкознания», 1962, №1, стор. 6 і 7.

словник, російсько-український словник і под.), а інша тематика вимагає дальшої розробки, уточнення і введення в тематичні і перспективні плани як інституту мовознавства АН УРСР, так і мовознавчих кафедр університетів і педагогічних інститутів. Необхідно виділити окремі теми, які розроблялися б спільними зусиллями мовознавців, істориків, етнографів і інших представників гуманітарних наук (напр., історія української мови, розвиток української літературної мови перспективна діалектологія, термінологічні словники, українська лексика і ін.), а також і теми, що становили б спільний інтерес для мовознавців ряду республік або й усього Радянського Союзу і країн народної демократії (напр., порівняльна граматики східнослов'янських мов, перекладні словники, лексика слов'янських мов, питання термінології, діалектологічний і топонімічний атласи, інтернаціональна лексика, питання взаємозв'язків і взаємодії сучасних мов і под.).

Внаслідок розробки обох проблем у найближчий час необхідно домогтися опрацювання і видання праць з таких питань:

Природа мови і питання методології мовознавства (монографія).

Індоевропейський словотвір (монографія).

Сучасне зарубіжне мовознавство (колективна монографія).

Академічний курс історії української літературної мови – 3 томи.

Історичний синтаксис української мови (монографія).

Українські писемні пам'ятки XIV–XVII ст. (багатотомне видання).

Історична лексикологія української мови (монографія).

Історія українського мовознавства (монографія).

Топоніміка України (монографія).

Описова топоніміка окремих областей (серія розвідок).

Антропоніміка України (монографія).

Топонімічний атлас України – 3 томи.

Регіональні топонімічні атласи України (серія атласів).

Топонімічний словник України – 3 томи.

Обласні топонімічні словники (серія розвідок).

Історико-географічний довідник «Міста і села Української РСР». (Серія видань).

Мова і стиль творів окремих письменників (Т. Г. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, М. Коцюбинського, А. Головка, П. Тичини, М. Стельмаха, О. Вишні, М. Бажана, М. Рильського, Я. Галана. С. Тудора, А. Малишка, О. Корнійчука та ін.). (Серія розвідок).

Мова української преси радянського періоду (монографія).

Академічний курс сучасної української мови – 5 томів.

Діалектологічний атлас української мови – 4 томи.
Регіональні діалектні атласи української мови (серія видань).
Діалектний словник української мови – 4 томи.
Обласні діалектні словники української мови (серія видань)
Питання культури української мови (монографія).
Питання культури російської мови (монографія).
Російсько-українські мовні зв'язки радянського періоду (монографія).
Історичний словотвір слов'янських мов (монографія).
Історичний синтаксис слов'янських мов (монографія).
Історична лексикологія слов'янських мов (монографія).
Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов (посібник).
Українсько-слов'янські і слов'янсько-українські перекладні словники.
Словник сучасної української мови (тлумачний) – 10 томів. [35](#) | [36](#)
Російсько-український перекладний словник – 2 томи.
Білорусько-український і українсько-білоруський словники.
Українсько-іншомовні (народів СРСР) і іншомовно-українські словники (серія наукова, в залежності від наявності спеціалістів).
Історичний словник української мови – 3 томи.
Словник мови творів Т. Г. Шевченка – 2 томи.
Словники мови творів М. Коцюбинського, І. Франка, М. Рильського, А. Головка та ін. (серія словників, яка готуватиметься в міру залучення до цієї роботи працівників вузів).
Серія одностомних словників (українського, російського, російсько-українського, тлумачного, фразеологічного, синонімічного, етимологічного історичного та інших для масового користування).
Серія коротких словників для загальноосвітньої школи (орфографічного, українсько-російського, російсько-українського, тлумачного, фразеологічного, синонімічного, етимологічного, історичного, термінологічного).
Серія українсько-західноєвропейських і західноєвропейсько-українських словників (англійської, німецької, французької, іспанської мов).
Принципи побудови двомовних (перекладних) словників (монографія).
Проблеми українсько-російської лексикографії (монографія).
Принципи укладання реєстру словників різного типу і призначення (розвідки).
Принципи добору фразеологізмів і різноманітних ілюстративних сполучень (розвідка).

Українська лексикографія (монографія).

Лексичні зв'язки української мови з іншими мовами СРСР і країн народної демократії (серія розвідок).

Теоретичні основи української орфографії, транскрипції і транслітерації (розвідки).

Принципи експериментально-фонетичного дослідження української мови (дослідження).

Теоретичні основи машинного перекладу з української мови на інші слов'янські мови (монографія).

Основні питання мовознавства (серія видань «На допомогу вчителю»).

Природно, при розробці основних питань сучасного і історичного мовознавства виникнуть і інші монографії, розвідки, статті довідники і под., але для дальшої долі мовознавства на Україні важливо забезпечити виконання в першу чергу саме цієї тематики. Одночасно слід відзначити, що розробка цих тем передбачає широку координацію і кооперування між працівниками науково-дослідних установ і вузів України, а також і з науково-дослідними установами і навчальними закладами інших республік СРСР, включаючи і країни народної демократії. ³⁶||³⁷ Виконання завдань, поставлених перед наукою про мову в період розгорнутого будівництва комунізму в нашій країні, вимагає проведення в республіці ряду науково-організаційних заходів Серед них найбільш невідкладними є такі:

1. Необхідно у 1963 році провести республіканську нараду мовознавців, на якій обговорити хід виконання перспективного плану розвитку мовознавства в Українській РСР на 1959—1965 рр., завдання дальшого розвитку мовознавства на Україні в світлі рішень XXII з'їзду КПРС і визначити перспективний план наукових досліджень з мовознавства на 10 років (1963—1973 рр.).

2. Поряд із зміцненням існуючих напрямів у науці про мову на Україні вжити реальних заходів до відкриття нових, які найбільшою мірою сприяють дальшому розвитку мовознавства та виконанню поставлених перед ним на найближчі десять років наукових завдань структурної лінгвістики, математичного і статистичного методів у мовознавстві, машинного перекладу, засобів машинно-експериментальних досліджень, орієнталістики (зокрема тюркських мов, яких дуже багато в СРСР), романо-германського мовознавства, а також мовознавства балтійського. З цією метою Інститут мовознавства АН УРСР і вузи республіки повинні приділяти постійну увагу підготовці мовознавчих кадрів, а особливо вищої кваліфікації. Не обхідно, щоб кандидати і доктори філологічних наук виростили на своїй щоденній науковій роботі, виконуючи планову тематику на рівні вимог, які ставляться до кандидатських чи докторських дисертацій. Поряд з цим необхідно поширити підготовку кадрів через аспірантуру, особливо з тих спеціальностей, які у нас не представлені зовсім або представлені недостатньо (кібернетика, математична лінгвістика, тюркське мовознавство і под.). Доцільно було б у плановому порядку замовляти вищій школі підготовку необхідної кількості фахівців певних спеціальностей

і для науково допоміжної роботи. Слід ввести в практику довготривалі відрядження наукових працівників в науково-дослідні установи СРСР і країн народної демократії для оволодіння новими спеціальностями (зокрема в галузі прикладного мовознавства).

3. Питання про координацію науково-дослідної роботи треба розв'язати так, щоб забезпечувалися реальні контакти мовознавців і спеціалістів інших галузей науки, а також співробітництві між мовознавцями республіки і науково-дослідними установами і навчальними закладами республік СРСР і країн народної демократії. Існуюча система наукових рад забезпечує розгортання роботи тільки з провідних проблем, а багато інших проблем і напрямів мовознавства, розвиток яких має велике значення для дальшої долі науки про мову, залишається без належного нагляду (романо-германське мовознавство, орієнталістика; математична лінгвістика і т. п.). Нам здається доцільним створення такого координаційного центра з мовознавства, який забезпечував би роботу не лише наукових проблем, що вже усталились, а й охоплював би всі ділянки і напрями, мовознавства, серед яких багато таких, що тільки 37||38 починають розвиватися. Можливо, слід було б організувати координацію так, як це зроблено в галузі технічних наук.

4. Для стимулювання роботи в галузі мовознавства, а особливо в його нових напрямках, і для обміну досвідом необхідно в найближчий час відкрити періодичний журнал з мовознавства.

5. Забезпечити поліграфічну базу мовознавчих видань, а особливо в галузі шрифтів. Сучасний стан поліграфічної бази і шрифтного господарства об'єктивно стає серйозним гальмом для розвитку мовознавства, а особливо індоєвропейського та слов'янського.

6. Домогтися постійного і повного забезпечення іноземною літературою з мовознавства, а особливо українського. Це важливо не тільки для ознайомлення з станом зарубіжного мовознавства, а й для боротьби з реакційними течіями у ньому.

7. Через Міністерство освіти УРСР і Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти УРСР організувати видання брошур з мовознавства для вчителів загальноосвітньої школи, які забезпечували б мінімум надійних довідок, необхідних вчителю для удосконалення викладання мов у школі.

8. У зв'язку з розгортанням заочної та вечірньої освіти в загальноосвітній та вищій школі необхідно підготувати спеціальні підручники і посібники з мовних дисциплін для самостійної роботи учнів і студентів.

Треба, щоб періодична преса і товариство по поширенню політичних і наукових знань більше приділяли уваги пропаганді мовознавчих знань.

Джерело: Підготовку учителів-філологів на рівень нових завдань. Доповіді та повідомлення на республіканській нараді завідуючих кафедрами мови та літератури педагогічних інститутів Української РСР. / За ред. І. К. Білодіда. – Запоріжжя: б. в., 1962. – С. 25–38.